

Ильенкова, творчество представляет специфически человеческую форму жизнедеятельности, основанную на преобразовательном отношении к окружающему миру. Творчество рассматривается через призму категории идеального, которое есть не результат «озарения» отдельно взятого, а образ внешнего мира, отражаемый в различных формах общественного сознания. А природа творчества состоит уже в преобразовании реальности в соответствии с идеальным образом.

Г. С. Батищев рассматривал творчество в контексте диалогического взаимодействия с обществом и культурой, подчеркивая, что условием всякого творческого акта выступает межличностное общение. Что способствует выстраиванию субъект-субъектных отношений, которые предполагают принцип ответственности.

Анализ категории творчества позволяет определить ориентиры для новой, творчески-деятельностной парадигмы образования. Можно выделить ряд направлений организации образовательной деятельности, способствующих развитию творческого мышления.

- Увеличение социально-гуманитарной составляющей в образовательном процессе, которая необходима для базового понимания закономерностей развития социальной деятельности. При этом оно не должно ограничиваться одним только циклом общеобразовательных дисциплин, но и являться частью обучения спецпредметам.

- Приоритетное использование вербальной формы коммуникации в процессе занятий и контроля знаний, использование затруднительных ситуаций, предполагающих различные варианты решений, что способствует развитию рефлексивного мышления.

- Повышение самостоятельности в образовании. Организация круглых столов, научных семинаров, участие в проектах. Различные формы мероприятий способствуют развитию творческой активности обучающихся, где каждый примеряет на себя различные роли, тем самым осознавая собственную субъектность. К тому же коллективный характер организации подобного типа деятельности способствует благоприятному характеру межличностных отношений.

Конечным результатом образования является формирование всесторонне развитой личности, испытывающей внутреннюю потребность в саморазвитии, осознающим себя субъектом творческой деятельности, и умеющей строить гармоничные межличностные отношения.

Список литературы

1. Батурин В.С. Роль парадигмально-деятельностного подхода в определении инновационной политики в сфере образования (в соавторстве с Батуриной Л.Л.) // Социальная деятельность в контексте методологического дискурса: сборник избранных научных трудов. - Караганда, 2017. – 346с..

2. Корнеев С.С. Влияние технократической парадигмы образования на формирование личности и мышления // Сибирский педагогический вестник -2011. – №5. – С.45-55

3. Платон. Собрание сочинений в 4 т. Т. 3/Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступ. ст. и ст. в примеч. А. Ф. Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. М.: Мысль, 1994. – 654 с.

4. Аристотель. Сочинения: В 4 т. Т. 4. - Москва: Мысль, 1983. – 830 с.

5. Бергсон А. Творческая эволюция / Пер. с фр. В. Флёровой. — М.: Канон-пресс, Кучково поле, 1998. — 384 с.

6. Энгельмейер, Петр Климентович. Теория творчества [Текст] / инженер П. К. Энгельмейер ; с предисловием Д. Н. Овсянко-Куликовского и Эрнста Маха. — СПб. : Образование, 1910. — [2], 208 с

ОӘК 316.47

ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТТІҢ ГЕНДЕРЛІК КӨРІНІСІ: ҚАЗІРГІ ТЕХНОЛОГИЯДАҒЫ ФЕМИНИЗМ ЖӘНЕ МӘДЕНИ СТЕРЕОТИПТЕР

Сыздыкова М. Б.

элеуметтану ғылымдарының кандидаты,
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда, Қазақстан

Соңғы онжылдықтарда жасанды интеллектке (ЖИ) негізделген технологиялар өте жылдам дамып, қазіргі мәдениеттің ажырамас бөлігіне айналды. Бірақ бұл технологияларды тек олардың пайдасы мен мүмкіндіктері тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар олардың қандай элеуметтік және мәдени ортада қалыптасып жатқанын да түсіну маңызды.

Қоғамда бұрыннан қалыптасқан гендерлік стереотиптер технологияларды жасау және қолдану үдерісінде де көрініс табады. Мысалы, көпшілікке таныс дауыс көмекшілеріне көбінесе әйел есімдері

беріліп, олар «жұмсақ», «сабырлы», «көнгіш» сипатта бейнеленеді. Бұл әйел адамның міндетті түрде шыдамды, икемді және қызмет көрсетуге дайын болуы керек деген түсінікті күшейтуі мүмкін.

Сондықтан, мұндай ЖИ жүйелері тек тапсырмаларды орындап қана қоймайды, олар адамдар арасындағы қарым-қатынас үлгілерін де қалыптастырады. Яғни, қарым-қатынас эмоцияға толы, пайдаланушыға бейімделген болуы керек деген көзқарасты нығайтады. Мұндай тәсіл гендерлік стереотиптерді бекітіп, оның қоғамға ұзақ мерзімді әсері қандай болатыны туралы алаңдаушылық туғызады.

Сондықтан, бұл зерттеудің мақсаты – жасанды интеллекттегі гендерлік бейнеленуді философиялық және мәдени тұрғыдан талдау, сондай-ақ қазіргі технологияларда кездесетін фемининдік сипаттар мен мәдени стереотиптерді анықтау.

Жалпы, адамзат тарихында әр дәуірдің өзіне тән технологиялық жетістіктері болды. Сол жаңалықтар қоғамды алға жылжытып, үлкен өзгерістерге себеп болды. Ежелгі адамдар тас құралдарды пайдаланса, кейін темір дәуірі басталды. Ал бүгінгі күні біз заманауи технологиялар мен инновациялар кезеңінде өмір сүріп жатырмыз.

Қазіргі ең маңызды және болашағы зор технологиялардың бірі – жасанды интеллект. Ол адамның ойлау қабілетін немесе биологиялық жүйелердің жұмыс істеу тәсілін үлгі ретінде алып, соған ұқсас жүйе құруға бағытталған. ЖИ өнімділікті арттыруға көмектеседі және көптеген салаларда тиімді шешімдер ұсынады. Оның бағдарламалары адам сияқты ойлап, мәселені шешуге тырысады, бірақ ақпаратты әлдеқайда жылдам өңдей алады.

Бүгінгі цифрландыру үдерісі өндіріс пен еңбек нарығын ғана емес, адамның ойлау тәсілін де өзгертіп жатыр. Осы жағдайда гендерлік өкілдік (яғни ер мен әйелдің қоғамдағы бейнесі) әлеуметтік жағдайларға байланысты қалыптасады. Ол адамның шынайы болмысын ғана емес, қоғам күткен рөлдер мен типтерді де көрсетеді.

Осы тұста гендерлік өкілдіктің бірнеше түрін бөліп көрсетуге болады:

- Конвенциялық репрезентация (құжаттық нормативтерге сәйкес);
- Дәстүрлі репрезентация (мәдени және этникалық нормаларға сәйкес);
- Психологиялық репрезентация (эмоционалдық факторларға сәйкес);
- Биологиялық репрезентация (физиологиялық нормаларға сәйкес);
- Ситуациялық шартталған репрезентация (қажеттіліктерге сәйкес).

Жасанды интеллектті өмірге кеңінен енгізу қоғам үшін маңызды әлеуметтік мәселелерді алға шығарды. Бұл тақырып қазіргі қоғамның, соның ішінде ерлер мен әйелдердің де үлкен қызығушылығын тудырып отыр. Соңғы жылдары гендерлік бейнелену мәселесіне ерекше назар аударыла бастады. Бұған бірнеше жаңа үрдістер әсер етті:

- Қоғамда табысты өмір сүру үшін адамның икемді (өзгермелі) жеке сәйкестігі қажет бола бастады.

- Жыныстық сәйкестік пен қоғамдағы рөл арасындағы бұрынғы тығыз байланыс әлсіреді.
- Дәстүрлі гендерлік түсініктер қайта қаралып, сынға ұшырауда.
- Қоғамда әртүрлі гендерлік қозғалыстардың ықпалы күшейді.

1970-жылдардан бастап ғалымдар гендерлік стереотиптердің маңызды рөл атқаратынын атап өтті. Яғни адамдардың санасында «әйелдік» және «ерлік» туралы тұрақты түсініктер бар. Бұл стереотиптерде ерлерге тән және әйелдерге тән қасиеттер туралы әлеуметтік көзқарастар қалыптасқан. Зерттеушілер гендерлік стереотиптердің мәдени негізін, олардың эмоциялық сипатын, қоғамдағы орны мен нормативтік (қалып ретінде қабылданатын) ерекшеліктерін зерттеген.

Айта кету керек, ақпараттық технологиялардың дамуы басталған кезден бастап әйелдер де бұл салада белсенді болды. Тарихта алғашқы бағдарламашы әйел болғаны белгілі, әрі өткен ғасырдың 50-жылдарының соңында «бағдарламалық қате» деген терминді де әйел адам енгізген. Соңғы жылдары жоғары технология саласында жұмыс істейтін әйелдер саны да артты.

Қазіргі кезде гендерлік сана мен көзқарастардың өзгеруі күтілуде. Себебі цифрландыру мен жасанды интеллект адам психологиясының көптеген қырларына әсер етуде. Дегенмен, кейбір мамандардың пікірінше, қазіргі әлемде ЖИ мен цифрландыруға қатысты белгілі бір гендерлік көзқарас пен алдын ала қалыптасқан пікірлер бар. ЮНЕСКО мәліметі бойынша, кейбір ЖИ қызметтері гендерлік стереотиптерді күшейтуі мүмкін.

Халықаралық зерттеулерге сәйкес, әйелдер ерлерге қарағанда чат-боттар мен нейрожелілерді жиі қолданады. Бірақ кей жағдайларда жасанды интеллект арқылы жасалған мәтіндер әйелдер тарапынан түсінбеушілік немесе сынға ұшыраған. Ал «Рew» зерттеу орталығының мәліметінше, әйелдер ЖИ ықпалына ерлерге қарағанда азырақ бейім.

Зерттеулер көрсеткендей, цифрлық технологиялардың гендерлік бейнесі әртүрлі болуы мүмкін. Кейбір цифрлық шешімдер «ерлік» немесе «әйелдік» сипатпен қабылданады, ал кейбіреулерінде нақты

гендерлік белгі болмайды. Мысалы, Alexa және Assistant сияқты дауыс көмекшілері алғашында әдепкі түрде әйел даусымен ұсынылған.

Кейбір зерттеулер цифрлық технологиялардың гендерлік стереотиптерді қайталап көрсетуі мүмкін екенін дәлелдейді. Сонымен қатар, қоғамда «әйелдердің цифрлық сауаттылығы төмен» деген пікір де кездеседі. Алайда мұндай көзқарастардың өзі де стереотип болуы мүмкін.

Harvard Business зерттеу орталығының мәліметі бойынша, IT саласында жұмыс істейтін әйелдердің 41%-ы бұл саладан кетеді, ал ерлер арасында бұл көрсеткіш 17%. Бұл жағдай технология саласында гендерлік теңсіздік мәселесінің әлі де өзекті екенін көрсетеді.

ВЦИОМ жүргізген сауалнама нәтижесіне сәйкес, ер адамдар жасанды интеллектіні (AI) әйелдерге қарағанда жақсы түсінеміз деп есептейді және оған көбірек сенім білдіреді. Әсіресе, ерлер көлік, әскери сала және экономикадағы цифрлық технологияларға жоғары деңгейде сенеді. Ал Pew Research зерттеуіне сәйкес, әйелдер өздігінен жүретін көліктерге онша сенбейді. Бұл олардың автономды көліктердің қауіпсіздігіне күмәнмен қарайтынын көрсетеді. Әйелдердің технология саласында аз жұмыс істеуінің себептерінің бірі – арнайы дайындалған кәсіби кадрлардың жеткіліксіздігі. Сонымен қатар, қоғамда «техника – ер адамдардың саласы» деген тұрақты түсінік бар. Техникалық жоғары оқу орындарына көбіне ер адамдар түседі, ал әйелдер ақпараттық технологиялар саласында жоғары техникалық біліктілікті қажет етпейтін немесе басқарушылық қызметтерге көбірек бағытталады деген пікір қалыптасқан.

Сарапшылардың айтуынша, осы стереотиптер әйелдердің технология саласындағы жоғары лауазымдарда ұзақ уақыт жұмыс істеуіне кедергі келтіруі мүмкін. Ресейде, мысалы, техникалық мамандықтар бойынша білім алатындардың тек шамамен 20%-ы ғана әйелдер. Оның үстіне, оқу орнын бітірген қыздардың бәрі бірдей өз мамандығы бойынша мансап құрмайды [2, 116].

Алайда BCG зерттеуіне сәйкес, әйел басшылар жасанды интеллектіні кей жағдайда ерлерге қарағанда белсендірек қолданады. Бұл әйелдердің жауапкершілігі жоғары, мұқият және жаңа технологияларды сынап көруге дайын екенін көрсетеді.

Тәжірибе көрсеткендей, IT саласында әйелдердің қызметтік өсуіне көбіне психологиялық факторлар, мәдени орта және қалыптасқан стереотиптер әсер етеді. Әйелдердің жоғары лауазымдарға жетуге мүмкіндігі бар болғанымен, олардың бұл позицияларда ұзақ уақыт қалуына түрлі әлеуметтік және мәдени кедергілер ықпал етуі мүмкін.

Nafi орталығы жүргізген зерттеу бойынша, цифрландыру саласына қызығушылық танытатын ерлер мен әйелдердің үлесі шамалас – сәйкесінше 52% және 48%. Алайда әйелдер мен ерлер өз дағдыларын қолданатын салаларды таңдауда айырмашылық бар [3].

Қазақстанда 2025 жылғы сауалнама нәтижесіне сәйкес, цифрлық құралдарды (ақпараттық технологиялар, жасанды интеллект) қолдану әйелдер арасында ерлерге қарағанда жоғары — 54.6% әйел және 46.6% ер азаматтар қолданады деген көрсеткіш тіркелді. Бұл көрсеткіш цифрлық технологияларға әйелдердің де белсенді түрде қызығатынын көрсетеді [6].

Жасанды интеллект пен цифрлық технологиялардың қоғам өміріне енуі XXI ғасырда ақпараттық және экономикалық даму трендтері ретінде кеңінен танылды. Бұл үрдіс тек өндіріс пен қызмет көрсету салаларын ғана емес, әлеуметтік құрылымдар, еңбек нарығы мен білім беру жүйесін де түбегейлі өзгертуде. Айрықша түрде гендерлік аспект зерттеудің өзекті бағытына айналып отыр, өйткені цифрландыру қоғамдағы ерлер мен әйелдердің рөлдері мен мүмкіндіктеріне ықпал ететін әлеуетке ие. Қазақстан жағдайында бұл мәселе соңғы уақыттағы сауалнамалар мен статистикалық зерттеулер негізінде жан-жақты қарастырылуда.

Қазақстан контекстінде жасанды интеллект пен цифрлық технологияларды енгізу гендерлік репрезентация мәселесін жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді. Жалпы алғанда, цифрлық құралдарды қолдануда әйелдер мен ерлер арасында айтарлықтай айырмашылық жоқ, ал ЖИ-ға қызығушылық деңгейі жоғары. Дегенмен, IT және инженерлік бағыттарда әйелдер әлі де төмен көрсеткішке ие, бұл гендерлік теңсіздік мәселесінің шешімін қажет ететінін көрсетеді. Бұл саладағы гендерлік теңдікті қамтамасыз ету мақсатында кәсіби даярлау, әлеуметтік стереотиптерді жою және білім беру жүйесін жаңғырту сияқты кешенді шаралар талап етіледі.

Қорыта келе, жүргізілген зерттеу цифрландыру мен жасанды интеллектке қатысты гендерлік стереотиптердің әсері жоғары екенін көрсетті. Анықталғандай, бұл стереотиптер адамдардың цифрлық технологияларға көзқарасына ғана емес, оларды тұрмыста және кәсіби қызметте қалай қолданатынына да ықпал етеді.

Мақалада талқыланған маңызды тұжырымдардың бірі – егер жасанды интеллект жүйелері «әйелдік» сипатта жасалса, олар тек қоғамдағы бар түсініктерді көрсетіп қана қоймай, сол стереотиптерді одан әрі күшейтеді. Нәтижесінде белгілі бір тұйық шеңбер пайда болады: технология қоғамдағы күтілімдерге сай жасалады, ал қоғам оны сол күтілімдердің дәлелі ретінде қабылдайды.

Осылайша «ерлік» пен «әйелдікке» қатысты біржақты түсініктер технология саласында да бекітіледі. Мұндай гендерлік бейнелеулердің кері әсері тек пайдаланушылардың тәжірибесімен шектелмейді. Олар әлеуметтік және экономикалық деңгейде де байқалады, әсіресе технология және еңбек нарығындағы гендерлік теңсіздік мәселесінде көрініс табады.

Қоғамда қалыптасқан мәдени стереотиптер ерлер мен әйелдерге әртүрлі мінез-құлық, қабілет пен рөлдерді таңады. Сондықтан тарихи түрде орныққан түсініктерді өзгерту үшін әйелдерді ақпараттық технологиялар саласына көбірек тарту, олардың цифрлық сауаттылығын арттыру және IT саласына белсенді қатысуын қолдау маңызды.

Бұл мақала «Қазақстанның оңтүстік өңірлері тұрғындарының гендерлік рөлдерінің қалыптасуына мәдени құндылықтардың ықпалы: дәстүрлі және инновациялық көзқарастар» атты ғылыми жоба аясында дайындалды және Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің грантымен қаржыландырылды. Грант AP26101317.

Әдебиеттер тізімі

1. Агеев А.И. Цифровое общество: архитектура, принципы, видение // Экономические стратегии. 2017. № 1. С. 114- 125.
2. Беляев Д.А. Будущее Человека в перспективе техноантропологических конвергенций. М.: ИНФРА-М, 2023. 217 с.
3. В России девушки-студентки стали чаще выбирать инженерные специальности. URL: <https://rg.ru/2024/03/08/v - rossii-devushki-studentki-stali-chashche-vybirat-inzhenernye-specialnosti.html>
4. Пределы доверия: естественный интеллект — об искусственном. URL: <https://wciom.ru/analyticalreviews/analiticheskii-obzor/predely-doverija-estestvennyi-intellekt-ob-iskusstvennom>
5. Хасбулатова О.А. Гендерные стереотипы в политической культуре: специфика российского опыта // Женщина в российском обществе. 2001. № 3/4. С. 17-24.
6. Қазақстан Республикасының Президенті жанындағы Қазақстанның стратегиялық зерттеулер институты (ҚСЗИ) Қазақстандықтар көбінесе цифрлық құралдарды оқу үрдісі мен өзін-өзі дамыту үшін пайдаланады – ҚСЗИ әлеуметтанулық сауалнамасы 24 қараша, 2025 <https://kisi.kz/kazakstandyktar-kobinese-chifrlыk-kuraldardy-oku-urdisi-men-ozin-ozі-damytu-ushin-pajdalanady-kszi-aleumettik-saualnamasy/>
7. Омарова Ж. Опрос показывает растущий интерес к искусственному интеллекту и цифровым навыкам в Казахстане. ASTANA TIMES. 18 марта, 2025 г. https://astanatimes.com/2025/03/survey-shows-rising-interest-in-ai-digital-skills-in-kazakhstan/?utm_source=chatgpt.com

УДК: 101+378:004(574)

ЧЕЛОВЕК ИЛИ АЛГОРИТМ? ФИЛОСОФИЯ Б. Е. КОЛУМБАЕВА В ЭПОХУ ЦИФРОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Такенова А.А.

магистрант кафедры философии и теории культуры
e-mail: aselek_t555@mail.ru

Жусупова Б.Ж.

PhD, ассистент-профессор кафедры философии и теории культуры, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е. А. Букетова, г.Караганда, Казахстан
e-mail: zhusupova2013@mail.ru

Цифровизация образования в XXI веке стала одним из основных факторов видоизменения не только образовательных практик, но и самого понимания человека в образовательном пространстве. Внедрение цифровых платформ, электронных образовательных сред, систем мониторинга и оценки учебных достижений изменяет систему взаимодействия между обучающимся и образовательной институцией, а также формы интерпретации субъекта обучения. На сегодняшний день, человек чаще рассматривается в образовательном процессе не как целостная личность, а как совокупность показателей, данных, рейтингов и цифровых следов, формирующих его «профиль» [1, с.240].

В этих условиях особую значимость и актуальность приобретает философское осмысление происходящих изменений с опорой на гуманистическую традицию философии образования.